

ČÁP ČERNÝ (*Ciconia nigra*) – posouzení vlivu člověka na populaci

Mgr. Soňa Tomková

Čáp černý (*Ciconia nigra*) je zástupcem čeledi čápoovitých (*Ciconiidae*). Je to velký, převážně černý pták s bronzovým leskem, červeným dlouhým zobákem a bílým břichem. Mezi samcem a samicí téměř není rozdíl, mláďata jsou matově hnědá s šedozeleným zobákem. Dožívá se věku přes 15 let.

Tento plachý, vzácnější obyvatel horských lesů, pahorkatin a lužních lesů žije jednotlivě a velmi skrytě. Hnízdo z klacků a větví bývá schováno v lesích v korunách starých stromů nebo na skalách. Je rozšířen ve většině střední a východní Evropy a v mírnějších oblastech Asie až po Dálný východ. Evropské a západoasijské populace táhnou na zimu do střední a západní Afriky, ostatní do Indie a Číny.

Živí se převážně rybami a dalšími drobnými živočichy, které loví hlavně v menších vodních tocích. Snáší obvykle 3–5 vajec, ze kterých se po měsíci líhnou mláďata s bílým prachovým peřím.

TAXONOMIE

Čáp černý je členem rodu *Ciconia*, kam patří 6 dalších recentních (žijících) druhů čápů: především čáp bílý, čáp jihoamerický, africký čáp simbil a další. S příbuznými velkými ptáky jako např. marabu africkým je řazen do čeledi čápoovitých (*Ciconiidae*) a s ní do řádu brodivých (*Ciconiiformes*).

Čáp černý je monotypický druh – netvoří tedy žádné poddruhy.

POPIS

Čáp černý je o něco menší, než běžnější čáp bílý: délka jeho těla dosahuje 90–105 cm a rozpětí křídel 173–205 cm. Váží 2,4 až 3,2 kg. Kromě bílého břicha je tělo celé leskle černé (u dospělých samců jde kovový lesk do zelena, mědi nebo purpuru). Samice bývají matnější, ale jinak zbarvené stejně. Čerstvě narozená mláďata jsou prakticky bílá; mladí ptáci pak zpočátku hnědí bez lesku, později spíše šedočerní s jen slabým nádechem lesku na zádech a na krovkách křídel. Dospělí jedinci mají zobák a nohy hnědočervené (při hnízdění svítivě červené, v prostém šatu je zobák i nohy hnědší), mláďata zprvu zobák citrónově žlutý a nohy zelené. Pak postupně přebarvují – dospívají a tedy i dobarvují se ve třetím roce života. V přírodě se dožívají nejvýše 18 let, v zajetí byl největší naměřený věk 30 let u jedince v Zoo Londýn.

Pouze u hnízda vydává zvláštní syčivé a hvízdavé zvuky, zobákem klope jen zřídka. Toto klapání je slabší než u čápa bílého a také kratší.

Čáp černý, foto: archiv NPČŠ

ROMNOŽOVÁNÍ

Čápi černí staví svá hnízda na vysokých stromech, řídkěji na skalách. Někdy použijí a dostaví i stará hnízda dravců. Hnízdí většinou jednotlivě a dvě hnízda nebývají blíže než 500 m od sebe. Byly však zaznamenány i případy, kdy vyhnízdil v kolonii čápa bílého.

Ke stavbě hnízda používají především klacky a větve, někdy spojené blátem. Stejně jako čápi bílí používají hnízdo opakovaně a pokaždé ho kus přistaví, takže časem může mít obrovské rozměry. Uvádí se průměr 1,5 m až 2 m. Hnízdo bývá většinou na jižních svazích, obvykle blízko lesní paseky nebo mýtiny. Zde se po prohřátí země vytvářejí stoupavé proudy vzduchu, které čáp využívá ke svému vzletu.

Hnízdí od dubna do srpna jednou ročně, snáší obvykle 3–5 bílých slabě nazelenalých vajec, která jsou dlouhá kolem 65 mm a váží přes 80 g. Oba rodiče se při inkubaci střídají. Inkubační doba vajec je 32 dní. Sedí obvykle již od prvního nebo druhého vejce, proto je celková doba sezení 35–46 dní. Mláďata se líhnou v rozmezí několika dnů. Letuschopná jsou ve věku 55–60 dní, na hnízdě se ale zdržují déle – až 73 dní, rodiče je přikrmují. Pohlavně dospívají ve třech letech až pěti letech.

Čáp černý je monogamní druh. V jednotlivých letech však své partnery střídá.

ETOLOGIE

Vyhledává především rozsáhlé lesy v blízkosti vodních toků nebo stojatých vod. Převažuje v lesích listnatých a smíšených, méně často bývá v jehličnatých. V bezlesé či přímo kulturní krajině s ojedinělými stromy se vyskytuje jen zřídka. Hnízda si staví uvnitř korun stromů, jen výjimečně byla spatřena také na skalách či dokonce na zemi. Po vyhnízdění a za tahu se objevuje i na otevřených vodách.

Žije velmi skrytě – jeho hnízdo je těžké najít i pro zkušenější ornitology. Teprve pomocí satelitního sledování v rámci projektu Africká odysea se zjistilo, že v noci přichází až k okrajům lidských sídel a zde skrytě u vodních toků loví potravu.

POTRAVA

Jeho potrava je téměř výlučně živočišná – hlavní podíl připadá na ryby, které jsou v ní zastoupeny více než u čápa bílého. Loví ale také žáby, mloky, vodní hmyz a hady, méně pak drobné savce a ptáky. Loví převážně v mělkých vodách – většinou v lesních potocích a horských bystřinách. Za potravou je ochoten letět i dvacet kilometrů od hnízda. V tůňkách či potocích se pomalu brodí nebo na kořist číhá na místě a pak ji obratně harpunuje dlouhým zobákem. Prosívá drobné vody v lesích, ale vydává se i do otevřené krajiny kolem nich.

ROZŠÍŘENÍ

Čápi černí hnízdí ve střední a východní Evropě (na západ zde zasahuje až část Francie a zemí Beneluxu) a dále v Asii severně od Himaláje. Menší populace je navíc ve Španělsku a Portugalsku. Dále hnízdí v některých částech jižní Afriky – zdejší populace vznikla patrně počátkem 20. století ze zde zimujících ptáků.

V průběhu 19. století čáp černý vymizel, zřejmě vlivem pronásledování, z celé západní a většiny střední Evropy. Nejnižší stavy byly zaznamenány ve 30. letech 20. století. Tehdy zasahoval nejdále do východních částí Německa, polského Slezska, části Slovenska, nejjižnějšího okraje Moravy a maďarského Podunají. Odtud se pak znovu rozšiřoval na západ a na sever. Tato expanze stále pokračuje, takže je možné, že se opět rozšíří i do Dánska a jižního Švédska, kde hnízdili čápi černí naposledy v roce 1952, resp. 1953.

Celková populace čápů černých na celém světě se odhaduje na 24 000 – 44 000 jedinců (z toho v Evropě asi 15 500) a velikost jeho hnízdního areálu na 18 800 000 km².

TAH

Migrace čápa černého

Kromě jihoafrické a větší části pyrenejské populace jde o tažné ptáky, kteří přezimují v tropech. Tažné cesty se liší hlavně podle hnízdní lokality. Západní část populace táhne do Afriky na jih od Sahary a do východní Indie, zatímco populace z východu zimují v Číně. Odlétají většinou v září, místy už na konci srpna a vrací se od konce března do poloviny dubna, většinou až po bílých čápech.

Čápi z východních Čech a Moravy táhnou obvykle přes Turecko a Blízký východ do středních nebo východních oblastí rovníkové Afriky, zatímco z ostatních českých území letí většinou přes Gibraltar do západních částí subsaharské Afriky. Při tahu uletí za den 100–300 km, výjimečně i 500 km. Ptáci z jednoho páru mohou létat do zimovišť různými směry nebo volit i odlišná zimoviště. Svým zimovištěm však bývají po celý život věrní.

Čápi táhnou vždy jednotlivě – nikdy v hejnech nebo ve formacích. Mladí jedinci létají do zimovišť nezávisle na svých rodičích. Před tahem někdy podnikají tzv. předtahové potulky (přelety mimo směr pravidelných tahů), jak je to běžné např. u volavek.

Mladě čápa černého, foto: archiv NPCŠ

ROZŠÍŘENÍ V ČR

Až do konce 19. století nebylo u nás doloženo jeho hnízdění. Teprve v 30. letech 20. století začal pravidelně hnízdit v lužních lesích u soutoku Moravy a Dyje. Odtud se šířil dále na sever; v 50. letech bylo zaznamenáno první hnízdění v Podkrkonoší.

Nyní hnízdí roztroušeně v příhodných biotopech v podstatě na celém území až téměř po horní hranici lesa – na Šumavě bylo zjištěno zahnízdění v nadmořské výšce 1050 m.[2] Počet hnízdících párů se stále zvyšuje: na konci 19. století šlo o nejvýše desítky párů, v letech 1973-77 už 100–150 párů. V roce 1994 proběhlo v Česku sčítání, při němž bylo napočítáno minimálně 288 párů. Na začátku 21. století se stavy čápa černého odhadují na asi 300–400 hnízdících párů.

INTERAKCE

Jak rozpoznat přítomnost čápů černých? Čápa černého od bílého lze odlišit snadno i za letu bez ohledu na jeho zbarvení, které navíc může zmást, protože břicho čápa černého je bílé. Černí čápi však létají s hlavou nápadně níž než tělo, jakoby svěšenou. Od podobně velké volavky čápa také snadno rozeznáme: volavka skládá při letu svůj krk do tvaru písmene S.

Hnízda si obvykle staví v rozsochách větví vysokých jehličnatých stromů. Na stavbě hnízda se podílejí zpravidla oba čápi partneri. Využívají k ní větviček, travin, mechů, listů a drnů. V jarních měsících, nejčastěji v dubnu, naklade samice čápa černého 3 až 5 bílých vajec se zelenavým nádechem.

CO ČÁPY OHROŽUJE

Hnízdiště čápa černého v naší republice nejvíce ohrožuje necitlivá těžba lesních porostů, v nichž si čáp černý staví svá hnízda. Mezi další vlivy ohrožující jeho stavy a existenci patří úprava režimu na vodních tocích a rybnících, používání chemických prostředků podél vodních ploch, nešetrné zemědělské nakládání s živočišnými odpady, jako je kejda, uskladňování krmiv, např. siláže, nevhodně vedená elektrická vedení a podobně.

JAK CHRÁNIT ČAPÍ HNÍZDIŠTĚ

Převažující část nutných lesních prací v lokalitách s výskytem hnízd čápa černého je nutno provádět v měsících, které čáp černý tráví v teplejších krajích na jihu Evropy nebo v Africe. Nejbližší okolí hnízd je pokud možno ponecháváno v nezměněném stavu, bez jakýchkoliv zásahů. Především množství a umístění jednotlivých stromů v nejbližším okolí by mělo zůstat v nezměněné podobě. Čápi černí si svá hnízda stavějí tak, aby byla dostatečně krytá, umožňovala jim dobrý rozhled na většinu stran, byla dobře přístupná při odletu z vlastního hnízda a umožňovala dobrý přilet. Musí být chráněna proti převládajícím větrům a dostatečně osluněná během dne.

Po přeletu ze zimoviště čápi delší dobu krouží nad svým hnízdem a bedlivě je kontrolují. Jakákoliv změna stromového patra v nejbližším okolí hnízda může negativně ovlivnit některou ze zmiňovaných podmínek a čápi černí se již na toto místo nevrátí. Budou si hledat jinou lokalitu, která splňuje jejich nároky na ideální umístění hnízda.

HNÍZDNÍ KLID

V jarních měsících, kdy čápi kladou vejce, sedí na nich a následně vychovávají mláďata, je v širokém okruhu kolem hnízd nutné zcela utlumit jakoukoliv těžební činnost, hlučné práce a aktivity. Možné je pouze tiché a nenápadné monitorování situace.

Vyrušení na hnízdě bývá pro tyto plaché ptáky často osudné.

